

EL CASTELL DE CORBERA IX DE L'OBLIT

Enrique Díes Cusí - Dr. Arqueòleg

Gerent de Alizaz Coop V

Miquel Gómez Sahuquillo - Dr. Arqueòleg

1.- Antecedents historics.

Les restes de les antigues fortificacions militars són admirades per aquells que contemplen les ruïnes romàntiques d'aquests nobles edificis carregats d'història i llegenda. Veritablement són monuments pretèrits que es resisteixen a desaparèixer. Els historiadors, els arqueòlegs o els especialistes en art, han mostrat també al llarg del temps el seu interès per conèixer la seua història i l'arquitectura d'unes construccions tan singulars com són els castells. Des de distintes òptiques s'ha anat estudiant la seua arquitectura, el caràcter defensiu de les fortaleses, la seua realitat dintre de l'ordenació d'un territori, la funció militar o política i en casos especials, també com a símbol del poder sagrat.

El castell de Corbera és una d'aquestes antigues fortaleses, símbol del seu poble, així com de la comarca de la Ribera Baixa i venerable edifici en ruïnes que ha esperat durant molt de temps perquè a poc a poc es pose en valor, es consoliden els seus murs i comence un procés de rehabilitació que, en distintes fases, el faça recuperar almenys en part, l'esplendor pretèrita.

La fortalesa de Corbera està situada sobre una elevació de 78,98 m s.n.m. i forma part de la Serra de Corbera. El recinte fortificat és de

planta poligonal allargada tenint un perímetre emmurallat (que inclou recinte principal i barbacana) d'uns 465 m, sense comptar l'espai delimitat per l'antemural. S'accedeix al castell des del front de llevant, lloc on està la torre albarrana i la seua coratxa (Fig. 1). Les muralles busquen les corbes de nivell i els seus llenços presenten un aspecte de serra dentada o cremallera. L'espai interior inclou la "residència de l'alcaït"¹, una sèrie d'estances i un molí. La superfície del recinte fortificat és de 0,656 hectàrees, 0'85 si s'inclou l'espai defensat per l'antemural..

Les notícies més antigues que ens parlen d'una fortificació militar a Corbera ens les proporciona, d'una banda, la "Primera Crònica General de España", crònica castellana del segle XIII. Per ella que sabem que Rodrigo Diaz de Vivar s'entrevistà amb l'alcaïd d'aquesta fortalesa, amb el cadí de València i l'alcaïd de Xàtiva en 1092. Per un altra banda, tenim l'obra d'Ibn Khatib de 1229 fa esment de l'existència d'un castell a Corbera en temps dels almoràvits.

No sabem en quin moment exacte es rendeix la fortalesa de Corbera al rei Jaume I, quan conquistà els territoris del regne andalusí de Balansiya, però la Crònica de Ramon Muntaner diu que el rei havia pres

¹ També esmentada a la documentació com "castell de la selòquia". Totes les referències documentals i

transcripcions han estat revisades per Bernardo Tomás Botella, Dr en Història Medieval.

Cullera al 1239, així com la vila i castell de Corbera².

Fig. 1. Aspecte general del Castell de Corbera

Al 1248, en el Llibre del Repartiment se'ns assenyala que el monarca va entregar la fortalesa a Raimon de Rocafull, el qual seria el primer alcaid cristià. Aquest rep de per vida el castell amb la condició que havia de custodiar-lo mentre durés la revolta d'Al-Azraq³.

Tanmateix, al 1263 va cedir el castell al seu fill, l'infant Pere, que el va

cedir al 1270 a Jofre de Gilabert⁴. En aquest mateix any, en Jofre va lliurar el castell a la seua dona, Maria Ferrando, en concepte de dot⁵.

Pere, al 1273, acompanyat de 30 homes es va instal·lar a la fortalesa de Corbera, mentre que el seu pare, el rei Jaume I, estava a Alzira⁶. Aquesta separació no era casual. A causa d'un problema amb Ferran Sanxis, fill

² "E encara puis pres lo castell de Cullera, qui es riba mar, e la vila e castell de Corbera, la vall d'Alfandec ab tres castells que hi havia" MUNTANER R.: Crònica, Barcelona, Edicions 62 i la Caixa, 1979, pag. 32

³...A Ramón de Rocafull, quinientos sueldos y el castillo de Corbera, de manera que lo tenga de por vida, que los quinientos sueldos los reciba de las rentas de Corbera, y que custodie el castillo sin el gasto del Rey nuestro. Y mientras dure la guerra de Al-Alzraq, nos estaremos obligados a devolverle los gastos de dicho castillo. En el sitio de Lutxent, 15 de Marzo. LLIBRE DEL REPARTIMENT, Vol. II, asiento nº 897

⁴ A.C.A. Reg. Can. Nº 14, fol. 10v.

⁵ A.C.A.: Reg. Can. 37, fol 4 vº

⁶ Dum anutem Rex in Ageziram congregandos ad curias expectare ubi curiam assignaverat propter loci condicionem insulaem ut si infans rebellare contra Regem conarectur melius et cicius posset per Regis providenciam coerci, eucce infans, qui Algeziram tenebat, per vadum transit fluvium venique aupd Corbariam triginta militibus sociatis. Crònica de Marsili, Pag. 85v. Recogido en SOLDEVILA F.: Pere el Gran, Primera Part: L'infant, Vol. III, Barcelona, 1956. Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Histórico -Arqueològica, XVI, Pag. 329.

il·legítim del rei, l'Infant tingué unes desavinences amb el seu pare i va respondre fortificant-se al castell de Corbera. El rei Jaume, poregós de que l'infant Pere prengués des d'aquesta base d'operacions alguna acció contra ell, manà assegurar la plaça de Cullera per a garantir la defensa de llocs i castells. Cal recordar que entre aquestes dues fortificacions es garantia la connexió entre la plana de València i les terres costaneres més enllà del Xúquer. Un veritable joc d'escacs, una picabaralla entre pare i fill que hagués dut a conseqüències nefastes, fins que es va aclarir finalment i tots dos es varen reunir i es reconciliaren en el castell de Xàtiva al 1274.

Les primeres obres documentades al castell, són de 1283, realitzades per Ponç de Mataró i Andrés d'Albalat, essent alcaid Lope Çorito.⁷ Aquest, a més a més, va ordenar que foren enderrocades les cases fora del castell i que es construïren a l'interior del recinte⁸. Ací hi ha un dels debats historiogràfics més complexos al voltant del castell, doncs en cap moment queda clar, per la documentació, que el poble d'origen islàmic de Corbera quedés abandonat i que els seus pobladors es traslladaren al castell. Potser eren unes indicacions sols per als nous pobladors cristians, perquè el que és segur es que la *qarya* Corbera estaria fora del seu *hsin*. De moment, al castell no hi ha cap evidència d'aquestes construccions i tots els elements documentats estan

relacionats amb les estructures i dependències descrites als inventaris.

En qualsevol cas, en pocs anys el castell i la vila anaven canviant de mans, Així doncs, si al 1296 es donava a Dalmau de Castellnou, tres anys després, en morir Dalmau, va passar a ser propietat de Blanca d'Anjou.

En 1304, Jaume II manà la construcció de forns dintre del castell i dona autorització per a dur materials de construcció per a bastir les cases que s'estaven edificant en la fortalesa, autoritzant al mateix temps la celebració d'un mercat⁹.

Durant els següents quaranta anys el castell va ser propietat de l'infant Jaume d'Aragó, fill de Blanca d'Anjou (1315), de Joan d'Aragó, germà de Jaume (1326 la vila y 1327 el castell) i de Ramón Berenguer I d'Empúries, a la mort de l'anterior (1335) fins que al 1345 va a tornar al patrimoni reial, encara que per poc temps, doncs al 1349 es lliurava a Pedro de Xèrica.

Durant la guerra dels dos Peres (1356-1375), la fortalesa va ser assetjada pels castellans, els quals aconsegueixen apoderar-se del castell entre el 1362 i el 1363¹⁰, fins que Pere el Cerimoniós, al 1371, va recuperar els castells perduts derrotant als castellans en Cullera i assetjant el castell de Corbera mitjançant màquines de setge. És probable que totes aquestes lluites i combats afectaren a les defenses del castell, però durant els 30 anys següents no hi ha cap notícia de obres

⁷ Aquest va ser nomenat alcaid per primera vegada al 1280 (A.C.A. Reg. Can. nº 48, fol. 193r.). Abans d'ell ho havia estat Arnaldo Gamell (1270) (A.C.A.: Reg. Can. 37, fol 4 vº). Un any després va ser nomenat alcaid Joan Panicer, però al 1283 torna a aparèixer Pere Lope Çorito com a pagador de les obres (A.C.A. Reg. Can. 52, fol. 38vº).

⁸ A.C.A. Reg. Can. Nº 50, fol. 120v.

⁹ A.C.A. Reg. Can. Nº 202, fol. 120v. Les cases no queda clar si són noves dependències del Castell o per residir la població civil.

¹⁰ Pere I de Castella havia aconseguit també assetjar i prendre altres castells com el Puig o Cullera, culminant amb el setge de València en 1363.

ni reparacions. Fins i tot, encara que entre 1389 i el 1390 va residir al castell Na Carroça de Vilarragut¹¹. Sols tenim notícies que al 1418, coincidint amb la creació de la Baronia de la Vila i Honor de Corbera i la de l'Aljama de Corbera, en passar el castell un altra volta a patrimoni reial, es feren distintes obres i reparacions de les muralles, estances i el *castell de la selòquia*¹², on s'habilita una casa perquè pogués residir l'alcaid del castell.

Al llarg d'aquest segle, es van fer obres al castell també al 1421, al 1447¹³, al 1449, al 1454¹⁴, al 1455¹⁵, al 1461¹⁶ y al 1465¹⁷, tant a les muralles com a la *castell de la selòquia* fins que, al 1465, la família Vilaragut va a comprar el castell per a reintegrar-lo a la baronia.

Malgrat això, en algun moment abans de 1501 va passar, com altres molts senyories i castells, a ser

propietat del gran potentat del regne de València, Joan Borja, Duc de Gandia. A diferència d'altres fortificacions, el castell de Corbera encara estava operatiu, doncs al 1521, durant la Guerra de les Germanies, el castell de Corbera va sofrir un fort assetjament, doncs el Duc de Gandia era un dels principals enemics de la germania, així que varen decidir castigar al duc assetjant i saquejant la fortalesa de Corbera.

El duc Joan Borja encarregà a Pere Çagonera la custòdia del castell i que equipés l'edifici militar amb tot l'armament necessari per a la seua defensa. El setge del castell de Corbera començà el 27 de juny de 1521. El combat fou dur i intens sobretot l'endemà, dia 28. El virrei i el duc de Gandia es prepararen per a socórrer als assetjats i per temor a ser retallat per la rereguarda l'agermanat Joan Caro va alçar el setge i es va retirar a Alzira. La

¹¹El castell va passar als Vilaragut després de la Guerra dels dos Peres, durant la qual Joan de Vilaragut, pare de Na Carroça, va ser capità de l'exercit reial.

¹²Pel que es pot veure a la documentació, quan es parla de la *selòquia* es fa referència a les habitacions de la segona planta on residia l'alcaid. A.R.V. Mestre Racional, 5881, n.ºs. 2802

¹³Es va construir un molí de sang, a la planta baixa del *castell de la selòquia*. A.R.V. Batlia. Apocas, 47

¹⁴"Johan e Bonaster Cavaller Alcayt e Batle del Castell e Vila e Honor de Corbera en fer fer hun tros de mur que es caygut en lo castell de la dita vila en vers com fos molt(...) adobarla aquesta despesa fou principiada en lo mes de setembre..."A.R.V. Mestre Racional n.º 1, 9263, fol. 17-18

¹⁵"...compres fetes dels pertrets de les dites obres e en tenir compte de aquelles..." "Suma mayor e(--) de totes les dates pagues e () qu'en Johan de Bonastre Cavaller Alcayt e Batle del castell , Vila e Honor de Corbera ha donat de estes obres edespeses per aquestes fetes de ordinació e manament verbal d'En Berenguer Mercader Cavaller Batle e Reebedor General del Regne de Valencia, així en comprede cal, ragola com de altres pertrets per (--) de acabar la obra per aquell

començada en lo dit castell en ultimar de tapiar part del mur del dit castell vers la vila les quals despeses foren començades a fer en lo mes de janer." Hay que señalar que el otro maestro de obras fue Pere Bonfill. A.R.V. Mestre Racional, n.º 1, 9167, fol. 27

¹⁶"Dissabte a les nou del mes de maig començarem a planejar la dita fusta, les sipes e(--) e garbellarse la arena e calç per fer lo morter. Primo mestre Jamebrinadi per sonjornal Item en Antoni Ballesí per son jornal..." (fol. 2r.). "Dilluns, primera hora del mes de juny (--) acabaren de pavimentar la cambra los mestres obrers següents: Primo, mestre Jume Binoder per son jornal, Item...", (fol. 7v.). " Començaren de pró luir lacasa de les armes per fer recorrer l'aygua", (fol. 8r.). "...obrar certes obres en lo dit castell de la dita vila e Honor de Corbera. Es assaber així en recorrer la casa del molí, com la cuyna del dit castell, les quals totes ne venjen es cayen, com en compra de fusta, calç, ragola e altres pertrets necessaris en la dita obra com en altres coses..." (fol. 13v.). A.R.V. Mestre Racional, 9169, Cuentas de las obras en el castillo de Corbera del año 1461, fol. 1 al 13.

¹⁷"...trencats novament fets al castell..." "...reparen e fan los murs los mestres e manobres..." A.R.V. Mestre Racional, 9170, fol. 15v.

batalla de Corbera havia durat quatre dies i deixà en pèssimes condicions la fortalesa. Al mes següent, novament els agermanats tornaren a Corbera i, amb gran virulència, entraren al castell, saquejant-lo i incendiant-lo.

Les desfetes ocasionades pels agermanats deixaren el castell molt arruïnat¹⁸ però quan va tornar al patrimoni reial, al 1580, es va nomenar un nou alcaid¹⁹. Aquest va tractar de que s'executaren les obres imprescindibles per a poder garantirà la capacitat militar de la fortalesa i, en efecte, un mestre d'obres va vindre des de València a peritar el cost d'aquest treballs, tractant de que fora el menys car possible²⁰. Però sembla que cap d'aquestes obres (o com a mínim, cap

de les importants, es van dur a terme: el protagonisme del castell havia acabat per sempre de la manera més desastrosa i seria definitivament serà abandonat al 1640, quedant només en ruïnes una capella que finalment i a pesar de la voluntat per a dur endavant el projecte²¹, mai serà reparada.

Al segle XVIII el castell, que havia patit, com el poble, el terratrèmol de 1748²², estava ja completament deseparat i en estat de ruïna avançada²³. Tot i pertànyer encara a la Corona, al segle XIX, no se sap quan, passà a mans particulars i així ha estat durant tot el segle XX, fins a arribar finalment al 2003, quan va ser adquirit per la Diputació de València.

2.- Activitats de recuperació.

Al 2004 es va realitzar per l'arquitecte Francisco Cervera Arias un estudi previ sobre la realització dels treballs de consolidació i restauració del castell de Corbera. Al 2017 les primeres actuacions arqueològiques varen ser encarregades a l'empresa Carpetania Integra S. L., per dur a terme cinc sondejos en distintes parts de la fortalesa, sota la direcció dels

arqueòlegs Arturo Suarez Yubero i Miquel Gómez Sahuquillo.

Finalment, al setembre de 2018 la Diputació de València va aprovar per decret el projecte de consolidació i restauració de la fortalesa de Corbera en la seua Fase 1, centrada en la consolidació de distintes trams de la muralla de la part NO de la muralla (Fig. 2) i, en aquest mateix any es va fer una memòria d'intervencions prèvies

¹⁸“la casa del moli, com la cuyna del dit castell, les quals totes ne venjen es cayen, com en compra de fusta, calç” ESCOLANO, G.: *Década de la Histórica, Insigne y Coronada Ciudad y Reino de Valencia*, Valencia, 1610.

¹⁹Carles Joan. (A.R.V. Mestre Racional, 5881, n°s. 2802). En eixa època, l'alcaid ja no residia al castell, sinó a la vila de Corbera, doncs el edifici estava “tan arrohinado y derruydo que no hay forma de habitar nadie en el si no se remedian algunas cosas que con poco dinero se podrán hazer con las cuales se podrá habitar y lo que queda del se podrá conservar que si se deixa del todo caher costará mucho reedificar”.

²⁰Informe de Joan Salvador, *obrer de vila de les obres real de sa magestat*. (A.R.V. Mestre Racional, 5881, n°s. 2802)

²¹1682. A.R.V. Real 5999, fol 123v-124r

²²“La iglesia casi arruinada y de 23 casas existentes, 15 arruinadas, 5 apuntaladay el resto inhabitable” Feliz Carrasco, Estevan: “Relación puntual, circunstancias de las ruinas y estragos causados por los terremotos ... Valencia ... 1748”. Bordázar. Valencia 1748. Facsímil Paris-Valencia.

²³1774 “un castillo, que aún existe, aunque mucha parte derruido llamado el Castillo de Corbera”. “Relaciones geográficas ...” de Tomas López (publicades en 1921 per Vicente Castañeda).

d'urgència, consolidació i evacuació pluvial que va estar redactada per l'arquitecte Jose Emilio Llacer Bellver. També s'ha redactat el projecte per a la consolidació de les zones amb riscos

geològics, encara pendent d'aprovació. Per la seua banda, l'Ajuntament de Corbera ha començat els treballs per a protegir l'entorn del castell.

Fig. 2. Tram NO de la muralla del Castell de Corbera

Dins de l'execució d'aquesta primera fase, s'ha realitzat una intervenció arqueològica que inclou l'excavació arqueològica de cinc sondejos en les zones interiors dels trams de muralla que seran consolidats i restaurats, així com un cinquè per a permetre l'habilitació d'un camí d'accés provisional per a dur els materials de construcció²⁴. Aquests treballs aportaran una nova llum sobre les cronologies constructives de la muralla, fent una passa més del camí que porta de l'oblit a la història.

²⁴La direcció facultativa de aquesta fase correspon a l'arquitecte José Manuel Climent Simó i els treballs arqueològics han estat duts a terme per l'empresa

Alizaz Coop V, sota la direcció de José Tierno Richart, Dr. Arqueòleg.